

श्री राजेश कुमार सिंह (फिरोजाबाद) : शुक्रवार का दिन प्राइवेट मेम्बर्स विज़नेस के लिये नियत है। पहले ही आपने इस विज़नेस को 2, ढाई घंटे लेट करवा दिया, हमें नियमों के अन्तर्गत चलना चाहिये

समापति महोदय : सबको चांस मिलेगा।

So, you all accept the proposal that has been made by the Minister of Parliamentary Affairs? ... Yes. Let us do it that way. All will get the chance. We shall finish the government business first.

SHRI ABDUL RASHID KABULI (Srinagar) : I was on my legs yesterday...

MR. CHAIRMAN : I know; your time is there.

(Interruptions)

MR. CHAIRMAN : Why are you getting excited? You will all get your chance. We are at the fag end of this particular Bill. We can go through it quickly and finish off with it

(Interruptions)

Please do not go on asking for a casting vote on everything. I will look after you all. Kindly allow a little permutation and combination.

PROF. AJIT KUMAR MEHTA : What is the harm if this is taken up after half-an-hour?

MR. CHAIRMAN : This Bill has to go to the Rajya Sabha. I have heard you all. You will all get your opportunity.

Now we take up our Legislative Business.

17.20 hrs.

HINDU WIDOWS' RE-MARRIAGE (REPEAL) BILL (Contd.)

MR. CHAIRMAN : I think Shri Kabuli was on his legs.

He has already taken four minutes. Shri Abdul Rashid Kabuli.

श्री अब्दुल रशीद काबुली (श्री नगर) : जनाब चेयरमैन साहब, ला कमीशन की 31वीं रिपोर्ट में हिन्दू विडो रीमैरिज एक्ट-356 की आव्सोलीट करार दिया गया था और उसको रिपाल करने की सिफारिश की गई थी उसी के नतीजे के तौर पर वह बिल लाया गया है और मैं इसकी हिमायत करता हूँ।

हमारे मुल्क में औरतों के बारे में कुछ कानून बने हैं, जिसका जिक्र आनरेबल मिनिस्टर ने किया है। एक जमाने में यहां पर सती की रस्म रायज थी, जिसके बारे में हमें गुमान है कि हमने उसको खत्म कर दिया है। लेकिन हकीकत यह है कि सदियां गुजरने के बाद भी आज औरतें दहेज के सवाल पर अपने आप को जिन्दा जला कर भस्म कर देती हैं आज भी असवा रात के जरिये आये-दिन ऐसी वारदातें सुनने में आती हैं कि औरतें दहेज की वजह से खुदकशी करती हैं या खुदकशी करने के लिए मजबूर कर दी जाती हैं। हिन्दुस्तान को आजाद हुए 36 बरस गुजर चुके हैं। हिन्दुस्तान की निस्फ आवादी 50 परसेंट आवादी-औरतों की है। हमें बड़ा घमंड और गर्व है कि हमारी प्राचीन संस्कृति में औरत का मुकाम या स्थान बराबरी का है, पुराने दौर में औरत का दर्जा मरद के बराबर था और उसके साथ कोई नाइन्साफी या गैर-बराबरी का सुलूक नहीं होता था।

अगर हम मुसलमानों की तहजीब को देखें, तो प्रोफेट हजरत मुहम्मद ने फरमाया था कि अगर तुम्हें जन्नत, स्वर्ग, चाहिए तो अपनी मां के पांव के नीचे पाओगे।

(श्री अब्दुल रशीद काबुली)

लेकिन मैं दियानतदारी के साथ कहना चाहता हूँ कि हिन्दुस्तान में आज सब मामलात में औरतों के साथ जुल्म और नाइन्साफी हो रही है, जिसको हम दूर नहीं कर पाए हैं। आज इस मुल्क को फख है कि एक खातून-मौहतरिमा इन्दिरा गांधी-हमारी वजीरे आजम हैं। लेकिन इस हकीकत से भी इन्कार नहीं किया जा सकता कि हमारे रस्मो-रिवाज इस कद्र शदीद और जालिम हैं कि अगर चाइल्ड मैरिज होता है, तो उसकी शिकार भी औरत ही हो रही है। अगर एक गिरोह से या एक आदमी दूसरे आदमी से कोई इन्तकाम लेना चाहता है, तब भी औरत की इज्जत पर हाथ डाला जाता है और उसे ही जब्रो-जुल्म और रेप का शिकार होना पड़ता है।

हमारे मुल्क में इस बारे में कानून बने हुए हैं, लेकिन अगर एक बार औरत का तकद्दुस छिन जाता है, उसकी पवित्रता का नुकसान हो जाता है, तो दुनिया की कोई अदालत उसे नहीं बचाती उसके लिए जालिम शरूस हो चाहे कितनी सजा दी जाए, लेकिन हकीकत यह है की औरत की इज्जत एक बार गई फिर वापस नहीं आती है और इस शोशल स्टिग्मा से उसे कभी छूट नहीं मिलती है।

जिससे उसको कभी छूट नहीं मिलती। यह रेप के जो केसेज होते हैं इन वारदातों से एक औरत की जिन्दगी अजीर्ण हो जाती है। तो इस किस्म

की वारदातों के लिए और सबसे बड़ी बुराई जो दहेज की है जिसकी वजह से हजारों औरतें तवाह हो रही हैं, खुदकुशी कर रही हैं, इसी दिल्ली शहर और हिन्दुस्तान के कोने-कोने में यह वारदातें हो रही हैं—इनको रोकने के लिए महज सोशल प्रेशर ही नहीं, मजबूत कानून भी बनाया जाना चाहिए और मैं समझता हूँ रेप जैसे जुर्म के लिए फांसी से कम सजा नहीं होनी चाहिए क्योंकि जिस औरत के साथ ऐसी वारदात हो जाती है उसकी तो उसी दिन मौत हो जाती है। हमारी रियासत जम्मू कश्मीर में दहेज पर पावन्दी लगाने के लिए कानून बनाया गया लेकिन मैं शनतदारी से कहना चाहता हूँ कि वह औरतें या लड़कियां जिनके साथ ऐसी वारदात होती है, जिनसे जहेज मांगा जाता है, वह पुलिस के सामने नहीं आ रही हैं क्योंकि उनके ऊपर समाज का प्रेशर है। उनके साथ नाइन्साफी होने के बावजूद वह कोर्ट या पुलिस में नहीं जा सकती हैं। इस बिना पर मैं मिनिस्टर साहब की कान्शेन्स को ललकारता हूँ और यह कहना चाहता हूँ कि इस विल में तो कुछ नहीं हैं लेकिन आज इस मौके पर इस बहाने मैं कहना चाहता हूँ कि औरतों के साथ जो नाइन्साफियां होती हैं उनको रोकने के लिए और उनको पूरे हक्क दिलाने के लिए कापको पूरे उपाय करने होंगे। जहेज की बुराई, चाइल्ड मैरिज, इसमें आज भी कोई कमी नहीं हुई है इसलिए नये हालात को देखते हुए आपको सख्त कानून बनाने होंगे।

عبدالرشید گاملی (سری نگر)

بغاب چیئر مین صاحب۔ لائیکشن کی ۳۱ دین
رپورٹ میں ہندو وڈو دی میریج ایکٹ ۱۸۵۶ء
کو آب سولیٹ قرار دیا گیا تھا اور اس کو ریسیبل
کرنے کی سفارش کی گئی تھی۔ اس کے نتیجے کے
طور پر یہ بل لایا گیا ہے اور میں اس کی
حمایت کرتا ہوں۔

ہمارے ملک میں عورتوں کے بارے میں کچھ
قانون بنے ہیں جن کا ذکر آنریبل منسٹر نے دیا ہے
ایک زمانے میں یہاں پرستی کی رسم رائج تھی
جس کے بارے میں ہمیں گمان ہے کہ ہم نے
اس کو ختم کر دیا ہے۔ لیکن حقیقت یہ ہے کہ
صدیاں گزرنے کے بعد بھی آج عورتیں جہیز
کے سوال پر اپنے آپ کو زندہ جلا کر ختم کر
دیتی ہیں۔ آج بھی اخبارات کے ذریعہ
آئے دن ایسی وارداتیں سننے میں آتی
ہیں کہ عورتیں جہیز کی وجہ سے خودکشی کر
رہی ہیں یا خودکشی کرنے کے لئے مجبور کر
دی جاتی ہیں۔ ہندوستان کو آزاد ہوئے
۳۶ برس گزر چکے ہیں۔ ہندوستان کی
نصف آبادی (۵۰ پرسنٹ آبادی) عورتوں
کی ہے۔ ہمیں بڑا گھنڈہ اور گوزو ہے کہ
ہماری پراچین سنسکرتی میں عورت کا مقام
یا استھان برابری کا ہے اور ایسے دور
میں عورت کا درجہ مرد کے برابر تھا اور
اس کے ساتھ کوئی نا انصافی یا غیر برابری
کا سلوک نہیں ہوتا تھا۔

اگر ہم مسلمانوں کی تہذیب کو دیکھیں
تو بردھیٹ حضرت محمد صلعم نے فرمایا تھا
کہ اگر تمہیں جنت سورگ چاہیے تو اپنی
ماں کے پڑوں کے نیچے پاؤ گے۔
لیکن میں دیانتداری کے ساتھ کہتا

چاہتا ہوں کہ ہندوستان میں آج سب
معاملات میں عورتوں کے ساتھ ظلم اور
نا انصافی ہو رہی ہے جسکو ہم دور
نہیں کر پائے ہیں۔ آج اس ملک کو فخر
ہے کہ ایک خاتون محترمہ اندرا گاندھی ہماری
وزیر اعظم ہیں لیکن اس حقیقت سے بھی
انکار نہیں کیا جاسکتا کہ ہمارے رسم و رواج
اس قدر شدید اور ظالم ہیں کہ اگر چائلڈ میریج
ہوتا ہے تو اس کی شکار بھی عورت ہی ہو
رہی ہے۔ اگر ایک گروہ دوسرے گروہ
کے یا ایک آدمی دوسرے آدمی سے کوئی
انتقام لینا چاہتا ہے تب بھی عورت کی
عزت پر ہاتھ ڈالا جاتا ہے اور اسے
ہی جبری ظلم اور ویپ کا شکار ہوتا پڑتا
ہے۔

ہمارے ملک میں اس بارے میں قانون
بنے ہوئے ہیں لیکن اگر ایک بار عورت کا
تقدس چھین جاتا ہے اس کی پوتڑا کا
نقصان ہو جاتا ہے تو دنیا کی کوئی عدالت
اُسے نہیں بچاتی۔ اس کے لئے ظالم شخص کو
چاہے کتنی سزا دی جائے لیکن حقیقت یہ ہے
کہ عورت کی عزت ایک بار گئی پھر واپس نہیں
آتی ہے اور اس سوشل اسٹیم سے اسے
کبھی چھوٹ نہیں ملتی ہے۔ جس سے اس کو
کبھی چھوٹ نہیں ملتی۔ یہ ویپ کے جو کیشر ہوتے
ہیں ان وارداتوں سے ایک عورت کی زندگی
اجیرن ہو جاتی ہے۔ تو اسی قسم کی وارداتوں کے
بنے اور سب سے بڑی برائی جو جہیز کی ہے
جس کی وجہ سے ہزاروں عورتیں تباہ ہو
رہی ہیں۔ ان کو روکنے کے لئے محض سوشل
پریشوری نہیں مضمبوط قانون بھی بنایا
جانا چاہیے اور میں سمجھتا ہوں ویپ جیسے

جزم کے لئے پھانسی سے کم سزا نہیں ہوتی
چاہئے کیونکہ جس عورت کے ساتھ ایسی
واردات ہو جاتی ہے اس کی تو اُسی
دن موت ہو جاتی ہے۔ ہماری ریاست
جو کشمیر میں جہیز پر پابندی لگانے
کے لئے قانون بنایا گیا لیکن میں
دیانت داری سے کہنا چاہتا ہوں کہ وہ
عورتیں یا لڑکیاں جن کے ساتھ ایسی واردات
ہوتی ہے، جن سے جہیز مانگا جاتا ہے وہ
پولیس کے سامنے نہیں آ رہی ہیں کیونکہ
ان کے اوپر سماج کا پریشہ ہے۔ ان کے
ساتھ نا انصافی ہونے کے باوجود وہ کورٹ یا
پولیس میں نہیں جا سکتیں ہیں۔ اس بنا
پر میں منسٹر صاحب کی کانشینس کو للکارتا
ہوں اور یہ کہنا چاہتا ہوں کہ عورتوں کے
ساتھ جو نا انصافیاں ہوتی ہیں ان کو روکنے
کے لئے اور ان کو پورے حقوق دلانے
کے لئے آپ کو پورے اپائے کرنے ہوں
گے کی برائی چائلڈ میریج ان
میں آج بھی کوئی کمی نہیں ہوتی ہے اسلئے
نئے حالات کو دیکھتے ہوئے آپ کو سخت
قانون بنانے ہوں گے۔

THE DEPUTY MINISTER IN THE
MINISTRY OF LAW, JUSTICE AND COM-
PANY AFFAIRS (SHRI GHULAM NABI
AZAD) : Mr. Chairman, Sir, this Bill has been
welcomed by all the hon. Members who par-
ticipated in the debate on this Bill. I would
like to thank all of them. I welcome their
suggestions but at the same time I would
like to say that this Bill is a repeal Bill, very
simple and short. The suggestions which
have been given by the hon. Members
would have been of great importance and
value had we have to bring a new legislation

or any amendment to the existing Bill. As
I have already said in my opening speech
the object of this Bill is to repeal the Hindu
Widows Re-Marriage Act, 1856. The Act of
1856 is an Act removing all legal obstacles of
Hindu widows. The Act was enacted be-
cause as the first para of the preamble stated
in 1856-Hindu widows with certain exceptions
were by reason of their having once married
hold to be incapable of contracting a second
valid marriage and the off-spring of such
widows by any second marriage were held to
be illegitimate and incapable of inheriting
property. Sir, the object of this Act was
relieve all such Hindu widows from this
legal incapacity of which they complained
and the removal of all legal obstacles to the
marriage of Hindu widows.

This Act of 1856 which removed the
dis-ability under which Hindu widows had
been suffering and allowed them to re-marry
under this Act but subsequently one hundred
years later four more Acts were passed
They are-Hindu Marriage Act, 1955; Hindu
Succession Act, 1956, Hindu Minority and
Guardianship Act, 1956 and Hindu Adoption
and Maintenance Act, 1958.

After very careful consideration of the
provisions of the Act of 1856, the Law
Commission also reached the conclusion that
after the enactment of these four Acts, the
Widow Remarriage Act of 1856 has be-
come obsolete and old and is no longer of
any practical utility and should be repealed.
Sir, as I have already mentioned, this is a
very simple Bill which we have put forth
before the House. It is just to repeal it.
This matter is already being taken care of by
these four Acts which I have already men-
tioned. So, there is nothing new. There is
nothing new in this legislation. I would not
like to take up more time of the House.
But I would only like to clear up two things
which have been mentioned in the House
very specifically. I would like to assure you
that I share the anxiety shown by hon.
Members as far as social reforms in society
regarding women is concerned in general
and more particularly about widows and
about child marriages.

There has been a mention about Dowry also I assure the House that our Government is taking care of it. Our Prime Minister is very much eager and she is very much concerned about abolition of dowry. We have taken up this matter with top priority, not only at the Governmental level but also at the organisational level.

There has been a mention about a uniform civil code also in the debate. Our Government is very clear so far as this matter is concerned. Enactment of uniform civil code involves amendment to personal laws of minority communities. It is the Government policy not to make any change in the laws of the minority community unless the initiative for the change comes from that minority community itself.

With these few words I would like to thank all the hon. Members of the House who have participated in the Debate and made various points.

MR. CHAIRMAN : The question is : "That the Bill to repeal the Hindu widows' Re-marriage Act, 1956, as passed by Rajya Sabha, be taken into consideration."

The motion was adopted.

MR. CHAIRMAN : We take up clause-by-clause. The question is :

"That clause 2 stand part of the Bill."

The motion was adopted.

Clause 2 was added to the Bill.

Clause 1, the Enacting Formula and the Title were added to the Bill.

THE DEPUTY MINISTER IN THE MINISTRY OF LAW JUSTICE AND COMPANY AFFAIRS (SHRI GHULAM NABI AZAD) : Sir, I beg to move :

"That the Bill be passed "

MR. CHAIRMAN : The question is : "That the Bill be passed."

The motion was adopted.

17.33 hrs.

SALARY, ALLOWANCES AND PENSION OF MEMBERS OF PARLIAMENT (AMENDMENT) BILL. *Contd.*

THE MINISTER OF PARLIAMENTARY AFFAIRS, SPORTS AND WORKS AND HOUSING (SHRI BUTA SINGH) :

I beg to move :*

"That the Bill further to amend the Salary, Allowances and Pension of Members of Parliament Act, 1954, be taken into consideration."

MR. CHAIRMAN : Do you want to say anything on this Bill ?

SHRI BUTA SINGH : I am not very keen to make any long speech. The contents of the Bill are known to almost all the Members of both sides of the House. Also, we are now very short of time. I will not take the time of the House. I would only request hon. Members of the House to straightway pass this Bill.

SHRI RAMAVATAR SHASTRI (Patna) : No, no; we want to speak.

MR. CHAIRMAN : Motion moved : "That the Bill further to amend the Salary, Allowances and Pension of Members of Parliament Act, 1954, be taken into consideration."

Mr. Sudhir Giri' to speak.

श्री चन्द्रपाल शैलानी (हाथरस) : माननीय सभापति महोदय, इस सम्बन्ध में अनेक बार बहस हो चुकी है। अब इस पर बहस न कराई जाय और इसको पास करके दूसरे सदन में भेज दिया जाय।